

IZVJEŠTAVANJE O REZULTATIMA KVALITATIVNIH ISTRAŽIVANJA

Ivan Buljan

Katedra za istraživanja u biomedicini i zdravstvu;

Medicinski fakultet u Splitu, Šoltanska 2, 21000 Split, Hrvatska

Rad je primljen 12.08.2021. Rad je recenziran 17.09.2021. Rad je prihvaćen 29.09.2021.

SAŽETAK

Kvalitativna istraživanja se prema predmetu istraživanja razlikuju od kvantitativnih, koja predstavljaju veliku većinu modernih istraživanja, te se o njima i drugačije izvještava. Prikladnim načinom izvještavanja se smatra korištenje smjernica za izvještavanje o kvalitativnim istraživanjima, čiju strukturu i prati ovaj pregledni rad. Rad se fokusira na kvalitativna istraživanja provedena korištenjem intervjua i fokus grupa. Cilj istraživanja treba biti strukturiran, i uključivati elemente uzorka, fenomena koji se istražuje, nacrt istraživanja, procjenu ishoda te metodološkog pristupa. Preregistracijom istraživanja se podiže vjerodostojnost rezultata, te se definiraju metode istraživanja sve do odjeljka rezultati čak i prije nego istraživanje počne. Opis konteksta istraživanja je važan čimbenik koji treba biti detaljno opisan, jer često predstavlja i sam predmet istraživanja. Značajke sudionika te postupak uzorkovanja bi trebali biti dokumentirani kroz istraživanje i prikazani prema fazama istraživanja. Primjeri informiranog pristanka i vodiča kroz intervju bi trebali biti prikazani u dodatnim materijalima. U kvalitativnim istraživanjima rezultati se uglavnom dijele na teme i podteme, dok se tvrdnje podupiru citatima sudionika u istraživanju. Pri prikazu rezultata preporuka je da se tvrdnje ne prikazuju kao činjenice, nego kao stavovi ili navodi sudionika. Uz navođenje citata, za lakši prikaz čitatelju, preporuka je rezultate prikazati u obliku grafikona koji prikazuje odnos tema i podtema. Kvalitativna istraživanja nemaju snagu dokaza kao kvantitativna, ali korištenjem kvalitativne metodologije istraživač može dobiti uvid u veliku količinu podataka koji olakšavaju razumijevanje procesa i mehanizama, te postavljanje hipoteza koje se mogu provjeriti kvantitativnim istraživanjem. Ključne riječi: Kvalitativno istraživanje; Smjernice za izvještavanje; Pisanje znanstvenog rada

Kontakt osoba:

Ivan Buljan

E-mail: ibuljan@mefst.hr

UVOD

Kvalitativno istraživanje je vrsta znanstvenog pristupa u kojem se korištenjem metoda intervjua, analize teksta ili opažanjem i bilježenjem ponašanja prikupljaju tekstualni ili slikovni podaci i analiziraju iskustva, procesi ili obrasci (1). Provedba kvalitativnih istraživanja značajno se razlikuje od provedbe kvantitativnih istraživanja, a s tim posljedično i u izvještavanju njihovih rezultata. Istraživači su često puno bolje upoznati s kvantitativnim istraživanjima i prikazom rezultata tih istraživanja, jer o njima postoji mnogo više podataka i smjernica nego za izvještavanje o kvalitativnim istraživanjima. U tekstu će se naglašavati razlike u pisanju kvalitativnih istraživanja u odnosu na kvantitativna.

Za provjeru točnosti izvještavanja postoje smjernice koje služe provjeri i poboljšanju izvještavanja o rezultatima istraživanja. Iako su inicijalno zamišljene kao alat za procjenu kvalitete već napisanog rada, ustroj smjernica će se ovdje iskoristiti da se pažnju čitatelja skrene na redoslijed i oblike pravilnog izvještavanja u članku koji opisuje nalaze kvalitativnog istraživanja.

Ekspertna skupina Enhancing the QuAlity and Transparency Of Health Research (kratica EQUATOR) ima za cilj prikupljanje smjernica za pravilno izvještavanje o istraživanjima u području zdravlja, i po tome je jedan od najboljih izvora smjernica za izvještavanje. EQUATOR trenutno daje dvije skupine smjernica za izvještavanje o kvalitativnim istraživanjima; Standards for Reporting Qualitative Research: a synthesis of recommendations (kratica SRQR) (2) i Consolidated criteria for reporting qualitative research (kratica COREQ) (3). COREQ smjernice su prevedene na hrvatski jezik i javno dostupne (4). Obje skupine smjernica na početku upućuju autora da objasni razlog korištenja kvalitativnog pristupa za istraživanje cilja, predlažu opis konteksta u kojem se istraživanje provodi te postupak uzorkovanja, načine obrade rezultata i kodiranja, upute za prikaz rezultata i stavljanja rezultata u kontekst, te navođenje ograničenja istraživanja. COREQ je detaljnije opisan, ima više elemenata te je specifično dizajniran da bi se poboljšalo izvještavanje o fokus-grupama i intervjuima. Za općenitije izvještavanje te za izvještavanje o etnografskim i netnografskim istraživanjima, analizu dokumenata i analizu diskursa, bolje je u izvještavanju koristiti smjernice SRQR zbog postizanja fleksibilnosti u izvještavanju i istodobnog zadržavanja strukture.

Slijed ovog članka usko prati sadržaj smjernica za izvještavanje o kvalitativnim istraživanjima s posebnim fokusom na intervjue i fokus-grupe. Cilj je prikazati kako se u znanstvenim člancima o istraživanjima koja koriste kvalitativnu znanstvenu metodologiju izvještavaju i prikazuju dobiveni rezultati.

Preregistracija

Preregistracija istraživanja se češće veže uz pojam kvantitativnog istraživanja, dok je u kvalitativnom istraživanju to nova pojava. Jedan od razloga manjeg broja preregistriranih kvalitativnih istraživanja u odnosu na kvantitativna je mišljenje da se preregistracijom cilja, metoda i načina analize podataka prije početka istraživanja osigurava objektivnost rada i izvješćivanja. To je iznimno važno u kvantitativnim istraživanjima, jer se tako smanjuje vjerojatnost da istraživač mijenja inicijalne hipoteze svog istraživanja ako se pokažu pogrešne i osigurava da je plan istraživanja zabilježen i javno dostupan. Naime, moguće je da istraživač tijekom istraživanja provede analize koje prvotno nisu bile planirane te ih u članku prikazuje kao inicijalni cilj istraživanja, ili jednostavno odustaje od istraživanja ako nije potvrdio hipotezu i ne objavljuje ga.

Preregistracija kvalitativnog istraživanja obuhvaća gotovo sve elemente istraživanja kao i kvantitativna analiza; teorijske postavke, cilj istraživanja, načine prikupljanja sudionika, odluku o prestanku prikupljanja podataka, korištene materijale, načine analize te očekivane ishode. U tijeku kvalitativnog istraživanja moguće su promjene kriterija odabira sudionika te kadšto i samog nacrta istraživanja; to predstavlja problem prilikom preregistriranja istraživanja jer se nakraju istraživanja mogu iznimno razlikovati od inicijalno zamišljenog plana. Hipotetski primjer je slučaj istraživanja o razlozima problema nalaženja partnera za mlade samce/samice korištenjem metode intervjua. Prije početka istraživanja planiramo provesti barem 10 intervjua jedan na jedan. No, ukoliko nakon 10 provedenih intervjua nema dovoljne količine informacija da bi se napravilo tumačenje, istraživač može odlučiti napraviti još dodatne dvije fokus-grupe u koje bi se uključilo samice i samce zajedno. Dakle, tijekom provođenja istraživanja promijenila se metoda istraživanja da bi se dobio dodatan uvid, te se tada istraživanje razlikuje od inicijalno zamišljenog plana, a sve s ciljem dubljeg istraživanja inicijalno zamišljene hipoteze. Iako bi se u slučaju kvantitativnog istraživanja smatralo da je istraživač prekršio pravila o načinima provođenja istraživanja, kod kvalitativnog istraživanja je dopušteno mijenjanje pravila i postupaka nakon dolaženja do novih spoznaja.

Nakon svega navedenog postavlja se pitanje je li preregistracija kvalitativnih istraživanja uopće potrebna. U novije vrijeme preregistracija kvalitativnih istraživanja postaje sve češća, te postoje razlozi koji idu u prilog ka tome (5). Jedan od glavnih razloga je da se preregistracijom istraživanja zapravo povećava vjerodostojnost rezultata, tim više kada prilikom pisanja izvještaja o kvalitativnom istraživanju autori jasno navedu sva odstupanja od inicijalnih planova s jasnim argumentima (6). Čitatelj tako dobiva dojam da je istraživanje dobro isplanirano, pomno praćeno te objektivnije analizirano. Osim toga, preregistriranjem istraživanje dobiva na vidljivosti, jer će znanstvenici iz cijelog svijeta moći vidjeti da je projekt započet, iako ne mora biti objavljen. Ako su u pretražne strategije uključene i platforme za preregistraciju, smanjuje se pristranost objavljivanja, ako se u sustavne preglede uzmu u obzir i nedovršena istraživanja.

Za preregistraciju kvalitativnog istraživanja najčešće se koristi platforma Open Science Framework (<https://osf.io/>), a razvijena je i smjernica za preregistraciju kvalitativnog istraživanja i dostupna je u članku Haven i Grootel (6). Smjernica za preregistraciju se zapravo ne razlikuje značajno od smjernica za izvještavanje. U nastavku će biti opisani dijelovi istraživanja koje je moguće definirati i prije samog početka istraživanja te na taj način napraviti preregistraciju. Ti dijelovi su dio znanstvenog članka kao i preregistracije tako da je moguće napisati velik dio članka i prije nego je istraživanje počelo. Ukoliko je istraživanje bilo preregistrirano, poveznica na preregistraciju bi trebala biti navedena na početku znanstvenog članka.

CILJ

Prvi korak u provođenju istraživanja je odrediti cilj istraživanja, dakle odrediti što i kako želimo istražiti. Dobro definiran cilj omogućuje jasno određivanje smjera i vrste istraživanja. Iz praktičnih razloga ovdje je napravljena podjela na kvalitativna i kvantitativna istraživanja, dva različita pristupa u prikupljanju, analizi i tumačenju podataka.

Razlike između kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja

Kvalitativan i kvantitativan pristup daju odgovore na različita pitanja i imaju različite razloge za provođenje. Kao glavne razlike između različitih tipova istraživanja često se navode odnos prema hipotezi te uloga istraživača i metoda u prikupljanju i analizi.

Odnos prema hipotezi

Kvalitativno istraživanje omogućuje dobivanje informacija vezanih za objašnjenja, iskustva i mehanizme pojava koje istražujemo. Na osnovi tih informacija stvara se hipotezakako bi istraživani proces ili stavovi trebali izgledati u praksi, dok se kvantitativnim istraživanjem pokušava provjeriti hipoteza (7).

Dobar primjer kako se kvalitativno i kvantitativno istraživanje mogu nadopunjavati je istraživanje razumijevanja zdravstvenih informacija. Istraživači su prvo napravili fokus-grupe gdje su sudionici govorili o procesima i mogućim poboljšanjima u prijenosu informacija, a zatim su proveli kvantitativno istraživanje u kojem su se pokušali provjeriti koliko su preporuke sudionika bile dobre (8). Preporučeno je da se u biomedicinskim istraživanjima (ali i u drugim disciplinama) što više koristi mješavina kvantitativnog i kvalitativnog pristupa u provjeri hipoteza (9). Na taj način se omogućuje testiranje hipoteze na više različitih načina što, ukoliko se rezultati pokažu stabilnima primjenom različitih metoda, dodatno učvršćuje snagu dokaza istraživanja (10).

Uloga istraživača i metode u prikupljanju i analizi podataka

U procesu prikupljanja i analize podataka u kvantitativnom istraživanju uloga istraživača je pasivna i objektivna jer se podatci prikupljaju i analiziraju prema unaprijed određenim kriterijima. S druge strane, uloga istraživača u kvalitativnom istraživanju je aktivna i subjektivna, jer istraživač pokušava svojom aktivnošću dobiti što veći uvid u fenomen i procese. Osim toga, kako dobiva nove informacije, može mijenjati unaprijed postavljene kriterije (7). U kvantitativnom istraživanju uzorci su obično veći, informacije se prikupljaju anketama i upitnicima, statistički se obrađuju prikazujući pomoću tablica i grafikona. S druge strane, u kvalitativnom istraživanju uzorci su manji, informacije se najčešće prikupljaju kroz intervjue i fokus-grupe, zaključci podupiru citatima razgovora, te nema statističke obrade prikupljenih podataka. Zbog većih uzoraka i manjeg predmeta istraživanja mogućnost generalizacije rezultata je puno veća u slučaju kvantitativnih istraživanja. S druge strane, kvalitativnim istraživanjem se ni ne pokušavaju generalizirati rezultati na opću populaciju već se sve tumači kroz dojmove i iskustva sudionika.

Cilj istraživanja u kvalitativnim istraživanjima

Prije početka istraživanja postavlja se pitanje kakva je vrsta istraživačkog pitanja prikladna za kvalitativno

istraživanje te kako ga napisati. U načelu, kvalitativno istraživanje bi trebalo istražiti mišljenja, stavove (bez korištenja upitnika), iskustva, dojmove i mehanizme, te bi ishod takvog istraživanja trebao biti širok spektar pretpostavki koje se poslije mogu provjeriti kvantitativnim istraživanjem. Primjeri pitanja koja se mogu postaviti kroz kvalitativna istraživanja su: Kakva su iskustva osoba s generaliziranim anksioznim poremećajem (GAD) tijekom karantene? ili Koji su razlozi traženja zdravstvenih informacija na internetu? Detaljni odgovori na takva pitanja ne bise mogli dobiti kroz kvantitativno istraživanje. Slučaj kada se u anketinude odgovori za koje pretpostavljamo da bi sudionici mogli iskusiti, a sudionici sami označavaju sve čestice s kojima se slažu, nije dovoljna zamjena za kvalitativan pristup. Anketni pristup (uglavnom) pripada kvantitativnoj metodologiji te je inferioran kvalitativnom pristupu iz barem dva razloga. Prvi je taj što se prilikom slaganja odgovora u anketi mogu ponuditi samo oni odgovori za koje se pretpostavlja, s manjom ili većom sigurnošću, da su sudionici možda iskusili, te se uvijek na kraju mora ostaviti opcija da sudionici navedu neki dodatan odgovor za koji smatraju da se primjenjuje na njih. To znači da se ne mogu predvidjeti sva individualna iskustva, odnosno odgovori koje sudionici mogu iskusiti. Drugi razlog je što se u pristupu s ponuđenim odgovorima ne može dobiti dublji uvid u značajke odgovora koje sudionici odaberu, već se samo prebrojavaju odgovori koji su označeni.

Elementi istraživačkog pitanja u kvalitativnom istraživanju

Istraživačko pitanje bi trebalo biti dobro povezano s bazom dokaza (prijašnjih istraživanja) na način da se prije provođenja istraživanja pretraži literatura i odredi što je već prije napravljeno i što nije da bi se pokušalo odrediti utjecaj predloženog istraživanja. Neki urednici savjetuju da se prilikom pisanja cilja ne koristi izraz: „...cilj je bio istražiti fenomen...” već da se koriste specifičniji izrazi navođenjem konteksta i mogućih posljedica (11). Zbog toga se u postavljanju istraživačkih pitanja koristi SPIDER formulacija.

SPIDER je kratica koja obuhvaća elemente koji bi trebali biti sadržani u planiranju istraživačkih pitanja u istraživanju, a odnose se redom na: uzorak (Sample), fenomen/pojavu koja se istražuje (Phenomenon of Interest), ustroj istraživanja (Design), evaluaciju (Evaluation) i tip istraživanja (Research type) (12). Primjerice, istraživačko pitanje može glasiti: Opisati mehanizme suočavanja roditelja čija djeca pate od kongenitalne bolesti srca

korištenjem intervjua da se odrede adaptivni mehanizmi koji se mogu uklopiti u nove psihosocijalne intervencije. Prema postavljenoj metodologiji, u cilju su poznati svi elementi: uzorak- roditelji djece koja pate od kongenitalne bolesti srca, fenomen koji istražujemo- mehanizmi suočavanja, ustroj istraživanja- intervjui, evaluacija- procjena koji mehanizmi suočavanja roditelji smatraju da im pomažu, tip istraživanja- kvalitativno istraživanje. Oblikovanje cilja istraživanja prema tom modelu daje jasan smjer istraživanja, objašnjava razloge i korištenu metodologiju te očekivanu korist. Druge prednosti su i olakšana pretraga literature te mogućnost objašnjavanja cijelog istraživanja u jednoj rečenici.

ISPITANICI I METODE

Iako je fokus članka ponajprije pisanju kvalitativnih istraživanja, ovdje će se napraviti kratka usporedba pristupa u kvalitativnom istraživanju, jer različiti pristupi koriste često i različite metode, te su primjereni za ispitivanje različitih problema. Prema Polit i Beck [13], tri su glavna pristupa dizajnu kvalitativnih istraživanja, a koji se razlikuju prema znanstvenom području gdje se najčešće koriste, kontekstu, tipovima podataka i ciljevima. Etnografija je pristup koji se najčešće povezuje s antropologijom, gdje su istraživanja najčešće usmjerena na proučavanje kulture s ciljem sveobuhvatnog pregleda značenja i ponašanja povezanih s pripadnošću specifičnoj kulturi ili grupi. Fenomenologija je sljedeći pristup, najčešće povezan s psihologijom i filozofijom, a glavno obilježje je prikupljanje i analiza obilježja individualnih iskustava. Naposljetku, utemeljena teorija (engl. grounded theory) je pristup koji ima korijene u sociologiji i za cilj ima razvoj teorije koja je utemeljena na opažanjima u stvarnom svijetu. Autori bi uvijek trebali navesti koji su pristup kvalitativnom istraživanju koristili, jer to ima implikacije i na pretpostavke za korištenje metoda istraživanja, prikupljanja podataka, analize i interpretacije.

Ustroji kvalitativnih istraživanja

Postoje različiti ustroji kvalitativnih istraživanja (češće se zovu metode kvalitativnih istraživanja). Važno je naglasiti da su različiti pristupi prikladni za različita istraživačka pitanja. Ovdje ćemo obraditi usporedbu između dvije najpoznatije metode kvalitativnih istraživanja, intervjua i fokus grupa. Intervju se odnosi na individualnu komunikaciju s jednom osobom, dok fokus-grupe obuhvaćaju više sudionika (najčešće od 6-8). Kada je riječ o temama koje se istražuju, pretpostavka je da bi intervjui bili prikladniji za istraživanje osjetljivih tema poput istraživanja trauma, zadovoljstva zaposlenika ili

procjene iskustava, gdje bi se dobili detaljniji (i potencijalno iskreniji) odgovori na pitanja nego u slučajevima gdje imamo intervju s više sudionika (fokus-grupe). S druge strane, fokus-grupe bi bilo prikladnije rabiti u slučajevima kada je potrebno dobiti uvid u više različitih mišljenja, rješavanje problema i razvijanje intervencija jer su odgovori manje detaljni, ali kroz interakciju se dolazi do novih ideja (engl. brainstorming) i sama dinamika omogućava stvaranje zaključaka tijekom trajanja fokus-grupe. Ipak, nedavnim istraživanjem izravnom usporedbom metoda na razmjerno velikom uzorku, pokazalo se da se i u fokus grupama mogu istraživati osjetljive informacije, a nove ideje se mogu dobiti i metodom intervjua (14). Prije je preporuka bila da je prednost intervjua i ta što se mogu obavljati na različitim geografskim lokacijama s različitim sudionicima, dok se za fokus-grupe svi sudionici moraju naći na istom mjestu, ali s razvojem tehnologije, danas je moguće obavljati i fokus-grupe i intervju u virtualnom okruženju i to ne narušava kvalitetu rezultata (15).

Kontekst

U kvalitativnim istraživanjima kontekst je važan čimbenik. Često sam kontekst može predstavljati i predmet istraživanja jer se proučavani procesi mogu različito odvijati u različitim kontekstima (13). Primjer je proučavanje iskustva korisnika usluga u zdravstvenim sustavima koji imaju različite modele financiranja. Sustav financiranja zdravstvenog sustava predstavlja važan kontekst koji može imati utjecaj na iskustva i mišljenja korisnika, te mora biti detaljno opisan. Drugi je primjer prikupljanje mišljenja istraživača o razlozima znanstvenog nepoštenja u različitim zemljama. U tom slučaju mora se pružiti detaljan uvid u mjesto, vrijeme i te sve druge relevantne razlike (socijalne, političke, financijske, strukturne), a koje potencijalno mogu imati utjecaj na tumačenje rezultata. Kontekst može biti prirodan (slučajevi u kojima istraživač odlazi sudioniku) ili unaprijed postavljen (sudionici dolaze na poziv istraživača). Stoga je važno opisati mjesto gdje se istraživanje fizički provodilo, okolinu, vremenski period, te broj obavljenih intervjua/fokus grupa. Također, tijekom provođenja fokus-grupa uživo prikladno je da jedna osoba vodi bilješke o neverbalnim znakovima koji se poslije pridodaju transkriptima razgovora, a mogu imati utjecaj na tumačenje rezultata. Prilikom pisanja o kvalitativnim istraživanjima treba izvijestiti čitatelja i tko je bila osoba koja je prikupljala podatke o neverbalnim reakcijama.

Uzorkovanje i prikupljanje podataka

Prije svakog kvalitativnog istraživanja potrebno je sudionicima poslati poziv za sudjelovanjem u istraživanju u kojemu se ukratko objasni zašto smatramo važnim da osoba sudjeluje i da se ukratko opiše projekt u okviru kojeg se provodi istraživanje (primjer se nalazi u Prilogu A). Kao što je već prije navedeno, u kvalitativnim istraživanjima uzorkovanje je najčešće namjerno, što podrazumijeva da istraživač prije provođenja intervjua ili fokus-grupe zna značajkesudionika koji sudjeluju. Važno je znati da se značajke sudionika mogu mijenjati tijekom istraživanja kako se povećava količina obrađenih podataka i ključna pitanja ostaju neodgovorena. Primjerice, u istraživanju etičke klime na fakultetima, u početku se mogu prikupljati studenti, nastavno i nenastavno osoblje. Ipak, tijekom analize se uviđa da su glavni problemi sadržani u propisima i kriterijima, te bi od tog trenutka prikladnije značajke sudionika bile osobe koje su trenutno (ili su nekad bile) na rukovodećim pozicijama na akademskim institucijama. Osobe koje su bile izravno u kontaktu s navedenim problemima će dati bolji uvid u procese koji se istražuju. Promjena kriterija uključenja je nešto što bi trebalo biti opisano u članku ukoliko je do nje došlo, jer to upućuje na dinamiku istraživanja i nove spoznaje koje su dovele do novih pitanja. Stoga je u dijelu koji opisuje uzorkovanje moguće napisati; „...Na početku istraživanja željene značajke uzorka su bile da je heterogen, s osobama koje pripadaju različitim razinama hijerarhije na sveučilištu. Međutim, nakon obrađene tri fokus-grupe, u četvrtu fokus grupu su uključeni samo sudionici koji su (ili su prije bili zaposleni) na rukovodećim pozicijama jer su se teme u prijašnjim fokus grupama uglavnom vezale za probleme u rukovođenju...“

Osim namjernog uzorkovanja, jedan od čestih načina prikupljanja sudionika je prigodno uzorkovanje, a koje se odnosi na istraživanje sudionika koji su lako dostupni (16). To s jedne strane može predstavljati lakši pristup u prikupljanju podataka, ali može predstavljati ograničenje u tumačenju podataka jer nema dovoljnu dubinu, te stoga treba biti navedeno u dijelu s ograničenjima. Nastavno na prijašnji primjer, u istraživanju etičke klime na fakultetima bi naš uzorak bio prigodan po definiciji.

Naposljetku, jedan od čestih načina uzorkovanja odnosi se i na uzorkovanje prema unaprijed određenim normama (engl. quota sampling). Kvota uzorkovanje se odnosi na slučaj kada se istraživana populacija podijeli na dijelove koji su međusobno

isključivi, te se iz svakog dijela uzima unaprijed određeni postotak sudionika (postotak intervjua od unaprijed određenog broja, postotak sudionika od ukupnog broja sudionika u fokus grupi) (16). Dakle, prema prethodnom primjeru na početku istraživanja bi se odredilo da treba imati jednu trećinu intervju sa studentima, jednu trećinu sa nastavnim osobljem i jednu trećinu s osobama na rukovodećim pozicijama.

U slučajevima mijenjanja kriterija uključenja važno je da značajke sudionika budu jasno i valjano dokumentirane. To je najbolje učiniti tako da se prije provođenja intervjua odnosno fokus-grupe sudionicima dade upitnik o demografskim podacima gdje će unijeti informacije o sebi. Pritom se u ovom dijelu članka navode sve značajke koje su sudionici trebali navesti o sebi, te bi uvijek bilo dobro imati primjerak upitnika s demografskim podacima u dodatnim materijalima. U idealnom slučaju značajke sudionika trebale bi biti prikazane prema fokus grupama koje su provedene. Takav prikaz omogućuje čitatelju uvid u strukturu grupa, te uočavanje eventualnog nerazmjera u značajkama sudionika koji može utjecati na kvalitetu dobivenih podataka i tumačenje. Ukoliko je sastav fokus grupa bio homogen (svi sudionici su imali slične relevantne značajke), to implicira da će analiza biti drukčija nego da su grupe bile heterogene (sudionici su imali različita obilježja) kao što će biti opisano u rezultatima; stoga te informacije moraju biti jasno navedene. Opis vremena i načina ispunjavanja demografskih upitnika također treba biti naveden, a dobro je da način uzimanja podataka bude sustavan da ne bi došlo do gubljenja informacija. Sudionici mogu ispuniti informacije o sebi neposredno prije početka intervju/fokus-grupe ili im se može poslati e-pismo nekoliko dana prije početka istraživanja, koje trebaju ispuniti i vratiti istraživačima.

Osim upitnika demografskih podataka, sudionici obvezno prije početka intervju/fokus-grupemoraju potpisati upućeni pristanak za sudjelovanje u istraživanju. Taj se dokument može poslati s upitnikom demografskih podataka. Primjerak informiranog pristanka bi također trebalo priložiti u članku kao dodatni materijal (Prilog B), kao dokaz da je sudionicima objašnjena svrha istraživanja, način provođenja i korištenja njihovih podataka. U današnje vrijeme informirani pristanci mogu biti dugački i razmjerno zahtjevni za razumjeti pa se preporuča da se sudionicima informirani pristanci uvijek daju na čitanje nekoliko dana prije

sudjelovanja u istraživanju da bi imali vremena pročitati tekst i razumjeti informacije (17). Time se izbjegava situacija da su sudionici već došli u fokus-grupu i tek tada bili obaviješteni o čemu se radi te da daju svoj pristanak pod prisilom situacije. Također, sudionike na sudjelovanje poziva netko tko im nije nadređen, da bi se izbjegla nenamjerna prisila u uzorkovanju. Ako sudionici pristanu na istraživanje samo zato da bi udobrovoljili osobu koja ih je zamolila, vjerojatno će njihova motivacija za sudjelovanjem biti smanjena, te neće davati detaljne i iskrene odgovore na postavljena pitanja, čime je ugrožena i sama smisao istraživanja.

Kadšto se zaboravi bilježiti broj sudionika koji su odbili sudjelovati u istraživanju. Taj podatak je iznimno važan jer velik broj sudionika koji su odbili sudjelovati u istraživanju može upućivati na to da je tema koju ispituje iznimno osjetljiva, ili da sudionici nemaju dovoljno znanja o temi koju proučavamo ili da se koristi pogrešan pristup u uzorkovanju sudionika. U idealnom slučaju bi bilo dobro imati informaciju o značajkama sudionika koji su odbili sudjelovati u istraživanju, jer to kasnije može dovesti do toga da imamo uzorak koji nije reprezentativan za dobivanje cjelokupnog uvida u procese. Posljedično, opet je narušena kvaliteta podataka, a to nužno ima za posljedicu ograničenja u tumačenju podataka i smanjenu valjanost podataka.

Značajke istraživačkog tima

Opis istraživačkog tima, profesionalnih značajkinjegovih članova i motiva za provođenje istraživanja trebali bi biti dio opisa metoda kvalitativnog istraživanja. Za voditelje intervjua potrebno je opisati iskustvo u provođenju kvalitativnog istraživanja, u kakvom je odnosu sa sudionicima fokus-grupe te obrazovne kvalifikacije. Može se steći drukčiji dojam oveličini pristranosti u dobivenim rezultatima istraživanja ukoliko je fokus-grupe provodila osoba koja ima značajnog iskustva u provođenju kvalitativnog istraživanja, profesor/ica je znanstvene metodologije i sudionike je po prvi puta susrela prilikom provođenja istraživanja, nego ako je osoba mladi doktorski student bez iskustva u provođenju kvalitativnog istraživanja te je intervjuirao svoje kolege s fakulteta.

Vodič za intervju i pitanja

Razvoj pitanja korištenih u istraživanju treba opisati s naglaskom na njihovu svrhu. Poželjno je da se više članova istraživačkog tima uključi u razvoj pitanja jer se tako može utvrditi sadržajna valjanost, odnosno da pitanja ispituju temu od interesa. U

članku treba prikazati sva pitanja postavljena u istraživanju. Ukoliko je bio manji broj pitanja (najčešće kod fokus-grupa) moguće ih je navesti u tekstu članka, dok je za veći broj pitanja, kao i za vodič kroz intervju, prikladno priložiti dokument u dodatnim materijalima. Veći broj pitanja u fokus-grupama može dovesti do toga da ne prikupimo dovoljnu količinu informacija od svakog sudionika za svako pitanje, dok manji broj pitanja u individualnom intervjuu može bitno smanjiti broj detalja. Pitanja mogu poslužiti kao inicijalne teme u analizi rezultata; tada se u članku navodi kako su teme rezultata određene prije početka istraživanja.

Kada prestati prikupljati podatke?

Jedan od glavnih problema s kojima se suočavaju istraživači u kvalitativnim istraživanjima je kada prestati prikupljati podatke, odnosno kada je proveden dovoljan broj fokus-grupa/intervjua koji jamči valjanost istraživanja. Postoji nekoliko načina kako se određuje kraj prikupljanja istraživanja.

Prvi se odnosi kada je broj intervjua unaprijed određen projektom, financijskim planom, te vremenskim ili drugim ograničenjima. Kada se unaprijed već zna broj intervjua, potrebno je preregistrirati istraživanje prije njegova početka jer se tako prilikom slanja izvješća u časopis može tvrditi da je broj intervjua bio unaprijed ograničen te da istraživanje nije prekinuto iznenada, npr. zbog subjektivnih razloga. S druge strane, češći slučaj je kada istraživači odluče proučiti neku temu „u dubinu“. Tada je važno dobiti odgovor je li trenutna količina podataka dovoljna za kvalitetno tumačenje, jer ukoliko sa svakim novim intervjuom/fokus-grupom dolazi do značajne promjene broja i značenja kategorija, očito je da nije prikupljeno dovoljno podataka za stabilan odgovor na postavljeno istraživačko pitanje. Za završetak prikupljanja podataka najčešće se veže pojam zasićenja (engl. saturation). Pojednostavljeno, zasićenje je pojava kada se dodavanjem novih podataka (pritom se misli na provođenje dodatnih intervjua ili fokus-grupa) nepojavljuju nove kategorije podataka, već se mogu svrstati u već postojeće teme ili kategorije (18). Važno je držati na umu da će se dodavanjem novih podataka uvijek moći dodati novi citati u postojeće kategorije, koji na taj način dodatno učvršćuju postojeći interpretaciju rezultata. Ali, ukoliko se sa dodavanjem citata iz novih fokus grupa/intervjua razvijaju nove kategorije odgovora koje nisu povezane s postojećima, onda pak zasićenje nije postignuto te bi trebalo nastaviti s prikupljanjem

podataka. Da bi se ustanovilo je li zasićenje postignuto, potrebno je dobro analizirati svaki intervju/fokus-grupu nakon što je provedena. U članku bi trebalo opisati nakon koliko je intervjua zasićenje postignuto, te je li nakon posljednjeg intervjua bilo novih tema. Odličan prikaz kako sve veći broj intervjua utječe na smanjenje broja kategorija i kodova može se pronaći u članku Andoa i suradnika (19). Prema nekim autorima, nema potrebe za postizanjem zasićenja već se prikupljeni podatci analiziraju i interpretiraju kao teme koje su se pojavile tijekom refleksivne analize (20).

Analiza podataka

Analiza podataka u kvalitativnim istraživanjima može biti jako različita od istraživanja do istraživanja. To često ovisi o postavljenom problemu, teorijskom pristupu koji se koristi te samoj prirodi podataka. Autori bi na početku uvijek trebali navesti koji su pristup u analizi koristi: utemeljena teorija (engl. grounded theory), tematska analiza, fenomenološka interpretativna analiza, etnografija, analiza diskursa i sl. Svaki od primijenjenih pristupa ima svoje specifičnosti u analizi i tumačenju podataka, te je za čitatelje važno znati koji je pristup korišten.

Opis procesa šifriranja podataka mora opisati kako su razvijeni inicijalni kodovi. Inicijalni kodovi mogu biti razvijeni u pilot testiranju (pilot intervju/fokus-grupa), gdje dobivamo kategorije odgovora koje su potkrijepljene citatima sudionika. U tom slučaju je za očekivati da će se kodovi mijenjati i povećavati će im se broj kako analiziramo veći broj intervjua. S druge strane, kodovi mogu biti unaprijed određeni (pitanjima u intervjuu, unaprijed određenim pretpostavkama ili potrebama autora ili teorijskim pristupom koji pokušavamo ispitati). U znanstvenom članku je važno dati inicijale osoba koje su kodirale podatke, navesti kako se odvijala njihova komunikacija tijekom procesa i kako su rješavana moguća nesuglasja.

Naposljetku, važno je opisati i kako je provjerena valjanost (vjerodostojnost) podataka, odnosno jesu li navodi sudionika ispravno tumačeni. To se najbolje postiže tako da se opisane teme pošalju sudionicima na uvid s mogućnosti da komentiraju postojeće tumačenje, a mogu i dodati nove spoznaje. U slučajevima kada se tako dođe do novih tema i/ili komentara, sve mora biti opisano u dijelu koji se odnosi na analizu podataka

REZULTATI

Opis rezultata kvalitativnog istraživanja se razlikuje od opisa rezultata u kvantitativnom istraživanju. S obzirom da rezultati u kvalitativnom istraživanju uključuju opis značajki sudionika u istraživanju, opis nalaza te citate koji podupiru nalaze istraživanja, uglavnom je ovaj dio značajno tekstualno duži nego u kvantitativnim istraživanjima.

Značajke sudionika

Na početku je uvijek dobro opisati značajke sudionika koji su intervjuirani da bi čitatelj imao priliku procijeniti izvore informacija na kojima se temelji tumačenje. Dobro je napraviti demografsku tablicu koja može biti smještena unutar teksta, no budući da kvalitativna istraživanja zahtijevaju veći broj riječi u odnosu na kvalitativna, a većina časopisa traži ograničenje broja riječi i tablica, dobro je tablicu smjestiti u dodatne materijale, na kraju članka.

Opis nalaza

Na početku opisa nalaza istraživanja dobro je dati sažetak glavnih nalaza, u obliku jednog odjeljka koji u nekoliko rečenica opisuje koje su važne poruke našeg istraživanja. Hipotetski primjer je sljedeći:

Kroz 12 provedenih intervjua sa studentima psihologije pokušali smo identificirati koji su njihovi kriteriji za odabir izbornih predmeta na studiju. Kroz analizu intervjua proizašle su tri glavne teme rezultata: percipirana zanimljivost predmeta, količina uloženog truda potrebna za polaganje kolegija te planirani razvoj karijere nakon diplome. Podteme koje su određivale zanimljivost kolegija su bile aktualnost tema te karakteristike kolega s kojima slušaju kolegij. Količina uloženog truda je opisana kao kombinacija tri podteme: fleksibilnost rasporeda, procjena zahtjevnosti profesora i kriteriji ocjenjivanja. Konačno, podteme koje su obilježavale vještina važnih u budućem radu su bile stjecanje vještina potrebnih za buduću rad, mogućnost upoznavanja područja u kojem osoba želi raditi u budućnosti te stjecanje kontakata važnih za buduću rad.

Nakon navedenih glavnih nalazaopisuje se tema i podteme. Pritom se smatra da je tema jedna velika kategorija nalaza. Dakle, u navedenom primjeru zanimljivost kolegija je glavna tema, dok podteme aktualnost kolegija i značajke kolega pomažu uvidjeti što određuje zanimljivost kolegija. Za svaku

temu (ili podtemu ako ih ima), prvo se napiše uvodna rečenica o glavnom nalazu te podteme. Preporuka je da se ne ponavljaju rečenice napisane u glavnim nalazima već da se ovdje da jasan smjer rezultata. Primjer je sljedeći:

Tema: Zanimljivost kolegija

Studenti su navodili da prilikom odabira izbornog kolegija više smatraju zanimljivim one kolegije gdje se obrađuju teme koje se često spominju u masovnim medijima i za koje smatraju da je trenutno zainteresiran velik broj osoba. Usto, sudionici su izjavljivali da bi radije upisivali one kolegije za koje će pohađati sa studentima s kojima su u prijateljskom odnosu, gdje su studenti različitih godina te kolegije gdje postoji mogućnost da sudjeluju i studenti s drugih sastavnica.

Podtema: Aktualnost kolegija

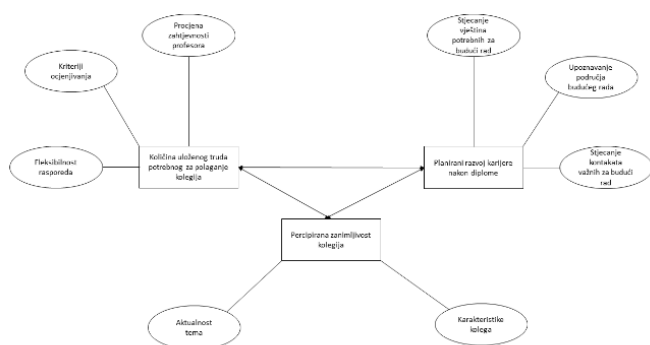
Prema izjavama sudionika, kolegiji koji obrađuju psihologijske teme koje se često spominju u masovnim medijima su jedna od glavnih čimbenika procjene kolegija kao zanimljivog.

„P3: ...Obično kada odabirem kolegij, prvo što gledam je naslov i sadržaj. Ako mi se čini da se u kolegiju obrađuje nešto što bi bilo zanimljivo i nekoj osobi koja poznaje psihologiju samo iz novina ili iz filmova, onda ću vjerojatno odabrati taj predmet jer... zašto ne, kada već imam priliku da nešto što svakoga zanima pogledam s profesionalne strane...“

Sudionici su navodili kako doživljavaju odabir izbornog kolegija kao priliku da na znanstveni način prouče određene teme.

Pritom treba paziti da se nalaz ne navodi kao činjenica već kao izjava sudionika istraživanja –zato jer su nalazi istraživanja upravo to. Stoga je potrebno izbjegavati rečenice tipa: „Studentov odabir izbornog predmeta ovisi i o obilježjima drugih studenata koji ga planiraju upisati.“ te je bolje reći: „Sudionici su naveli da odabir izbornog kolegija ovisi i o obilježjima drugih studenata koji ga planiraju upisati.“ Nakon početnog nalaza, treba potkrijepiti rezultat citatima iz intervjua, jer se tako potvrđuje da su sudionici stvarno imali takvo mišljenje, stav ili iskustvo. Također, uvijek je poželjno grafički prikazati odnos između tema, osobito su kad su nalazi razmjerno složeni i međusobno jako povezani. Nema idealnog recepta za grafički prikaz nalaza kvalitativnog istraživanja, osim da bi trebao služiti kao pomoć čitatelju u razumijevanju rezultata (Slika 1).

Slika 1. Grafički prikaz odnosa tema i podtema u hipotetskom istraživanju odrednica odabira izbornog kolegija.

RASPRAVA

Rasprava prati ustroj rasprave kvantitativnih istraživanja. Pisanje počinje od navođenja glavnih nalaza trenutnog istraživanja, dakle od specifičnog prema općenitom. Iako ponovno navođenje nalaza istraživanja može ponekad predstavljati poteškoću jer smo nalaze već opisali u dijelu s rezultatima, u raspravi je naglasak stavljanja nalaza istraživanja u širi kontekst. Rasprava bi trebala objasniti što identificirane teme znače u odnosu na inicijalno postavljen cilj.

Preporuka je (ukoliko upute u časopisu ne nalažu drukčije) odmah nakon navođenja glavnih rezultata istaknuti ograničenja i snage provedenog istraživanja. Navođenje ograničenja istraživanja odmah nakon glavnih nalaza je poštenije, jer daje okvir za kasnije tumačenje rezultata, te onemogućava preuveličavanje. Važno je ne zaboraviti da kvalitativno istraživanje nije snažno po pitanju snage dokaza kao što su to presječna, kohortna ili eksperimentalna istraživanja te bi interpretacija trebala uzeti tu činjenicu u obzir. Ne bi se smjelo dogoditi (bez obzira na veličinu uzorka) da autori poopćuju iskustva ispitanika na opću populaciju, već da izvode pretpostavke koje se mogu ispitati kvantitativnim metodama. Također, većina ograničenja u interpretaciji može se pronaći u manjkavim metodama istraživanja, te čak i najbolje planirana i provedena istraživanja imaju (barem neka) ograničenja. Jedna od glavnih prednosti istraživanja koje je moguće istaknuti jest da je istraživanje novo i daje uvid u neistraženi dio područja (inače ga nije ni potrebno raditi), ukoliko je prikupljen raznolik uzorak i dobro pokriven širok spektar tema. Snage istraživanja je jednako važno spomenuti kao i ograničenja, jer to dodaje važnosti napisanog istraživanja te ga jasno odvaja od drugih istraživanja.

Nakon navođenja ograničenja i snaga, svi bi odjelci teksta trebali imati strukturu koja se sastoji od toga da se prvo objasni značenje određenog nalaza. Nalaz bi se zatim trebao postaviti u kontekst postojećih nalaza u znanstvenoj literaturi, te povezati sa najnovijim dokazima iz područja istraživanja. Ukoliko se radi o konceptu koji je nov i neistražen, potrebno je dati potencijalna objašnjenja za istraživane koncepte, te preporuke za buduća istraživanja.

ZAKLJUČAK

Zaključak istraživanja bi trebala biti konačna poruka za čitatelja, jedan paragraf koji obuhvaća provedeno istraživanje i srž interpretacije. Ovdje smo, korištenjem elemenata iz smjernica za izvještavanje o kvalitativnim istraživanjima, obradili temu pisanja o kvalitativnim istraživanjima. Iako, postoje različiti oblici kvalitativnog istraživanja i različiti oblici znanstvenih članaka, čitatelji bi, korištenjem preporuka za izvještavanje opisanih u članku, u idealnom slučaju mogli pripremiti i napisati većinu svog istraživanja i prije nego istraživanje počne, neovisno o kojem se tipu kvalitativnog istraživanja radi. Tijekom planiranja i provođenja istraživanja potrebno je valjano dokumentirati korake u provođenju (protokol istraživanja, prikupljanje sudionika i analiza podataka), a sve s ciljem povećanja vjerodostojnosti podataka. Dobro zamišljena, pomno isplanirana i valjano provedena kvalitativna istraživanja mogu rezultirati velikim količinama podataka na kojima se mogu graditi pretpostavke i teorije, puno brže nego bismo to mogli napraviti kvantitativnim istraživanjima. S obzirom da su stoga kvalitativna istraživanja komplementarna kvantitativnim istraživanjima, potrebna je jasna struktura u izvještavanju kako bi se uvidjelo postoje li određene pristranosti koje utječu na dobivanje rezultata te da bi se rezultate promjereno tumačilo.

Zahvala: Zahvaljujem se Mariji Franki Žuljević, dr. med., na savjetima za pisanje ovog rada.

LITERATURA

1. Creswell J. Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research. Saddle River, NJ: Prentice Hall. 2002.
2. O'Brien BC, Harris IB, Beckman TJ, Reed DA, Cook DA. Standards for reporting qualitative

- research: a synthesis of recommendations. *Acad Med*. 2014;89(9):1245-51.
3. Tong A, Sainsbury P, Craig J. Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups. *International Journal for Quality in Health Care*. 2007;19(6):349-57. doi: 10.1093/intqhc/mzm042
 4. Ajduković, M. Kako izvještavati o kvalitativnim istraživanjima? Smjernice za istraživače, mentore i recenzente. *Ljetopis socijalnog rada*. 2014;21(3): 345-66. doi:10.3935/ljsr.v21i2.44
 5. Nosek BA, Ebersole CR, DeHaven AC, Mellor DT. The preregistration revolution. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2018;115(11):2600-6. doi: 10.1073/pnas.1708274114
 6. Haven TL, Van Grootel DL. Preregistering qualitative research. *Accountability in Research*. 2019;26(3):229-44. doi: 10.1080/08989621.2019.1580147
 7. Glesne C, Peshkin A. *Becoming qualitative researchers: An introduction*. White Plains, NY: Longman Publishing Group. 1992.
 8. Buljan I, Tokalić R, Roguljić M, Zakarija-Grković I, Vrdoljak D, Milić P, et al. Comparison of blogshots with plain language summaries of Cochrane systematic reviews: a qualitative study and randomized trial. *Trials*. 2020;21(1):426. doi:10.1186/s13063-020-04360-9
 9. Knottnerus BJ, Bertels LS, Willems DL. Qualitative approaches can strengthen generalization and application of clinical research. *Journal of Clinical Epidemiology*. 2020;119:136-9. doi:https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2019.11.002
 10. Carter N, Bryant-Lukosius D, DiCenso A, Blythe J, Neville AJ. The use of triangulation in qualitative research. *OncolNurs Forum*. 2014;41(5):545-7.
 11. Sidhu K, Jones R, Stevenson F. Publishing qualitative research in medical journals. *The British journal of general practice: the journal of the Royal College of General Practitioners*. 2017;67(658):229-30. doi: 10.3399/bjgp17X690821
 12. Cooke A, Smith D, Booth A. Beyond PICO: The SPIDER Tool for Qualitative Evidence Synthesis. *Qualitative Health Research*. 2012;22(10):1435-43. doi: 10.1177/1049732312452938
 13. Polit DF, Beck CT. *Nursing research: Generating and assessing evidence for nursing practice*. Lippincott Williams & Wilkins; 2008.
 14. Guest G, Namey E, Taylor J, Eley N, McKenna K. Comparing focus groups and individual interviews: findings from a randomized study. *International Journal of Social Research Methodology*. 2017;20(6):693-708. doi: 10.1080/13645579.2017.1281601
 15. Brügger E, Willems P. A Critical Comparison of Offline Focus Groups, Online Focus Groups and E-Delphi. *International Journal of Market Research*. 2009;51(3):1-15. doi: 10.1177/147078530905100301
 16. Groves R, Fowler F, Couper M, Lepkowski J, Singer E, Tourangeau R. *Survey Methodology*. 2nd ed. Hoboken (NJ): John Wiley and Sons, Inc.; 2009.
 17. Tamariz L, Palacio A, Robert M, Marcus EN. Improving the informed consent process for research subjects with low literacy: a systematic review. *J Gen Intern Med*. 2013;28(1):121-6.
 18. Saunders B, Sim J, Kingstone T, Baker S, Waterfield J, Bartlam B, et al. Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization. *Quality & quantity*. 2018;52(4):1893-907. doi: 10.1007/s11135-017-0574-8
 19. Ando H, Cousins R, Young C. Achieving Saturation in Thematic Analysis: Development and Refinement of a Codebook. *Comprehensive Psychology*. 2014;3:03.CP.3.4.
 20. Braun V, Clarke V. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 2006;3(2):77-101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa